

СЕМАНТИЧНІ ОДИНИЦІ ЯК СКЛАДОВІ ПЕРЕКЛАДУ ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ

Юлія Крилова-Грек
(Київ, Україна)

У статті висвітлюється значення семантичних одиниць при перекладі іншомовного тексту. Зазначається, які важливі властивості семантичних одиниць треба брати до уваги для правильного перекладу.

Ключові слова: семантичні одиниці, переклад, імена, поняття, символи.

В статье речь идет о значении семантических единиц при переводе. Уточняется, какие существенные свойства семантических единиц необходимо учитывать для правильного перевода текста.

Ключевые слова: семантические единицы, перевод, имена, понятия, символы.

This article is about the importance of semantic units for text translation. We indicate their main properties in the text.

Key words: semantic units, translation, name, concept, symbol.

Постановка проблеми та актуальність. Відповідний переклад іншомовного тексту – є кропітким та ємким процесом, що включає в себе ряд чинників, що допомагають передати або іншими словами «розшифрувати», думки автора, передані через спеціальний мовний код, виражений письмовими знаками тексту. Опанування іноземної мови — це не тільки вивчення лексичного, граматичного та синтаксичного матеріалу, але й вміння бачити світ крізь призму національної культури, одним із найважливіших компонентів якої є мова

Одним з чинників, що дозволяє виконувати відповідний переклад є урахування значення семантичних одиниць тексту.

Мета статті полягає в розкритті значення семантичних одиниць тексту для відповідного перекладу іноземного тексту.

Виклад основного матеріалу. Розуміння тексту є складною розумовою діяльністю, первинним етапом якої є перцептивне впізнавання, що виражається у сприйманні інформації на основі чуттєвих образів мовних сигналів.

Згідно В.В. Клименко, текст є призмою чуттєвого відображення, що містить синтез думок, почуттів, образів.

На нашу думку, цей синтез знаходить своє відображення у семантичних одиницях тексту: слові-імені, слові-понятті та слові-символу.

Слово-ім'я є образом предмета, явища, дії і дає первинне уявлення про предмет. Слово-поняття виражає основні, істотні властивості предмета, явища, дії. Слово-символ включає в себе ім'я, образ, відображає властивості предмета, явища, дії та містить нескінченну кількість ознак, ступінь значення яких викарбовується в залежності від вживання символу у мовному просторі.

Ґрунтуючись на поглядах С.Л. Рубінштейна, можемо стверджувати, що чуттєві образи є носієм значення семантичних одиниць. Ця думка підтверджується також логікою, що вважає чуттєві образи первинним джерелом пізнання, які отримують свій подальший розвиток за допомогою розумових операцій. [1, с. 451]. Тому семантичні одиниці, виражені словом, можна вважати найменшими мовними одиницями, які підлягають психолінгвістичному аналізу у тексті.

Інформація, яка передається мовою, має дві сторони: чуттєво-інтуїтивну та дискурсивно-логічну, які можливо визначити, аналізуючи функціональне значення та співвідношення властивостей семантичних одиниць, які зведені у висловлюванні або тексті.

Перетворення почуттів на думку – етап дискурсивно-логічної обробки почуттєвого матеріалу мисленням: „чим точніше відображає думка предметність почуттів, тим вірніше окреслені межі предмета...” [2, с. 135]. Використовуючи засоби рідної мови, перекладач за допомогою дискурсивно-логічних дій, які ґрунтуються на мовних правилах рідної мови передає глибинний семантичний зміст думки через поверхову структуру – письмовий текст.

Функції семантичних одиниць виявляються в залежності від контексту: функція слова як імені предмету, функція слова-поняття як системи суджень, функція слова-символу як вираженого почуттями образу, який відображає нескінченний ряд властивостей предмета.

Для передачі глибинного семантичного змісту ми аналізуємо властивості семантичних одиниць: слова-імені, слова-поняття та слова-символу. За допомогою слова-поняття можливо визначити співвідношення властивостей предмету, виділяючи домінуючу властивість поняття в даному тексті.

Розглядаючи семантичні одиниці комплексно ми розрізняємо в них:

– зовнішню форму, яка виражається через звучання та написання, зміст, який виражається через звуковий або графічний вид;

– внутрішню форму або спосіб, яким виражений зміст.

Семантична одиниця, яка втілює узагальнене знання про предмет, явище, дію тощо є формою існування поняття. Розуміння та переклад понять щільно пов'язані з мисленням та його основними операціями порівняння, аналізу, синтезу і узагальнення. Перекласти поняття – це означає передати його глибинний семантичний зміст засобами рідної мови: словом-поняттям, судженням або системою суджень.

Особливості функціонування слова-символу та його одиничних проявів залежить від сфери його використання. Символи є згустками певної культури, людських стосунків певного часу. Переклад слів-символів потребує чіткого розуміння та виділення ознак, які вони уособлюють, на основі розумових операцій аналізу, синтезу та узагальнення.

Практика показує, що далеко не кожна семантична одиниця іноземної мови має свій відповідник у іншій мові. Нерідко для передачі змісту слова-поняття або більш глибокого смислового об'єднання – слова-символу потрібні інші перекладацькі прийоми. Наприклад, розгортання понять у систему суджень. „...Взаєморозуміння в будь-яких умовах досягається тоді і тільки тоді, коли співпадають принаймні основні параметри системи ментальних моделей світу (тезаурусів)” [3, с. 19].

У різних мовах використовують різні мовні символи для позначення одного і того ж явища, різні семантичні одиниці у різних мовах можуть мати відмінний семантичний зміст, в залежності від ментальних особливостей мислення та сприйняття.

Наприклад, українське слово „собака” та англійське слово „dog” (собака), називають одну і ту ж тварину. Але в англійській мові це слово має більший семантичний обсяг, і тому несе більше смислів. В українській мові, шляхом порівняння, на людину переносять особливі характеристики цієї тварини, такі як відданість: „відданий, як собака”, злість: „злий, як собака”, почуття голоду: „голодний, як собака”. Англійське „dog” (собака) має більш широке семантичне значення, куди входять не тільки характеристики людських якостей, але й називання предметів, їжі, знаряддя праці, місця людини у групі, суспільстві, опису поняття часу. Наприклад, в англійській мові слово „dog” (собака) наступним чином співвідноситься з поняттями їжі: “spotty dog” - варений пудинг з коринкою, “hot dog” – бутерброд з сосискою, “dogs in blanket” – сосиски запечені в тісті; предметами: “dog” – гачок, вішалка, лапа (тех.), скоба, колодка, “fire dog” (скор. “dog”) – залізна підставка для дров у каміні; людськими якостями: “dog” – той хто стоїть на

„шухірі”, “clever dog” - молодець, розумник, “lucky dog” - щасливчик, “yellow dog” – людина, яка не відстоює своїх принципів, боягуз, “dumb dog” – похмура, незговірлива людина; місце у групі, суспільстві, професія: “watch dog” – контролююча особа, яка слідкує за тим, щоб фірми, компанії не здійснювали протизаконних дій, “under-dog” – невдаха, переможена сторона, “top dog” – хазяїн становища, переможець, “big dog” – важна персона; часу: “dog’s age” – довгий час, “dog watch” – вахта з 2-4 годин ночі.

Тобто, кожна мова має відмінності у своєму „образі світу”, який створився історично на основі культури, традицій, певного народу.

Психологічний підхід до розкриття тексту потребує розкриття рамок твору та виходу до нетекстової реальності, пов’язаної з його психологічними характеристиками. Згідно думки Н.В. Чепелевої, тільки такий підхід дозволить виявити дійсну сутність тексту, наблизити до розуміння глибинної семантики повідомлення.

Відповідна передача задуму автора, смислів тексту є основою психологічного підходу до процесу перекладу. З точки зору перекладу розуміння та передача закодованої у тексті інформації передбачає складну аналітико-синтетичну діяльність, яка здійснюється перекладачем з метою передачі смислу іншомовного тексту засобами рідної мови.

Семантичні одиниці є не просто називанням предметів, явищ, дій, вони відображають „ментальну модель світу” певного культурного середовища. Наприклад, в англійській мові відсутні відтінки деяких кольорів, такі як, салатний або голубий. Замість них в англійській мові існують простіші форми «світло зелений», «світло синій». Одна з причин — це різне сприйняття одного й того ж явища різними культурами. В той же час у ескімосів існує сімдесят слів для позначення кольору снігу. Називання кожного кольору відображає певні переживання, пов’язані з певним станом душі відповідно до кольору снігу: „оскільки слова відповідають різним для кожної людини елементам досвіду, існують відмінності в їх смислах. Саме ці смисли, незалежно від того, вербалізовані вони чи ні, становлять зміст ментальних моделей світу...” [3, с. 18].

Проблема контексту відіграє важливу роль у породженні сприйнятті мови. Існує думка, що смисл слова породжується контекстом: слово має стільки ж різновидів, скільки існує контекстів його вживання. Контекст залежить від екстралінгвістичних факторів, до яких прийнято відносити розгляд контексту як факту психіки людини, розгляд контексту в залежності від мовного, енциклопедичного, прагматичного наповнення та фонових знань які вливають на формування смислового рівня свідомості, розгляд індивідуальної свідомості та підсвідомості особистості, яка думає, говорить та діє [4, с. 33].

М.М. Бахтін підкреслював значення „нетекстових впливів “у тексті, які виражаються через слово. Він виділяв три моменти, які впливають на засоби вираження смислу висловлювання: тематичний зміст, стиль та композиційна побудова. Ці три моменти прямо пов’язані з метою висловлювання та певною сферою спілкування.

Вважаємо, що для утворення тексту треба пройти три етапи, які відбуваються у пізнанні:

- 1) найменування предметів, почуттів виражених у тексті;
- 2) опис відношень між семантичними одиницями та контекстом;
- 3) письмове вираження уточненої інформації про предмет, що першочергово відображався у відчуттях людини.

Відповідно для перекладу треба пройти аналогічні етапи:

- 1) «розкодування», передача, а далі переклад найменування предметів, почуттів виражених у тексті;
- 2) відповідний опис відношень між значеннями семантичних одиниць та контекстом двох мов;
- 3) письмовий переклад тексту;
- 4) коригування тексту.

Таким чином, можливості перекладу обумовлені існуванням психолінгвістичних відповідностей сенсу та форми між окремими елементами словникового складу двох мов.

Відповідний переклад ґрунтується не тільки на знаннях лінгвістичних правил іншої мови. З точки зору психології переклад, в першу чергу, передбачає роботу зі смислами, розумінням, досвідом людини, рефлексією та інтроспекцією. Згідно думки С.Л.Рубінштейна, смисл передається через мову і виражається словом.

Передача значення семантичної одиниці при перекладі – це передача його смислу, в результаті якої відбувається однакове розуміння між тим, хто його вимовляє і тим хто його сприймає.

При перекладі тексту розрізнення функцій семантичних одиниць має істотне значення. У різних контекстах, одні й ті ж семантичні одиниці можуть виконувати різні функції в залежності від їх смислової ролі в тексті.

Наприклад, англійське слово „officer”, в залежності від контексту може перекладатися не тільки як „офіцер”, але й як „службовець”, „урядовець”. Невідповідний переклад надає доволі «цікаві» варіанти: „офіцер поліції”, „офіцер довідкового столу” і, навіть водій – „молодший поліцейський офіцер, одягнутий у штатське”.

Наведемо інший приклад – у творі письменника-фантаста неодноразово згадується про „танк” („tank”) зі скляною кришкою та гумовими трубками, який стоїть у лабораторії вченого. А планета Венера виявляється „стерильною”(„sterile”). Але у цьому контексті для англійського слова „tank” існує більш доречний відповідник „резервуар” або „бак”, а слово „sterile” потрібно перекладати як „безплідна” або „позбавлена життя”. Таким чином, калькування навіть одного слова змінює загальну картину твору, відповідність його сприйняття до оригіналу.

Наведемо інші помилки перекладу семантичних одиниць, які трапляються при прямому перенесенні фонетичного звучання слова. Головна причина полягає у подібності звучання слів у двох мовах, і, як наслідок, автоматичного перенесення зовнішньої форми. Це такі слова як „sympathy”, „approbation”, „incident”, „black-out”, „lymphatic” та ін.

Слово „sympathy” частіше вживається в значенні „співчуття”, ніж „симпатія”. Абсолютно не передає настрої невимушеної бесіди фраза: „пригадую цікавий інцидент” (від англійської „incident”), тоді як у рідній мові існує доречний відповідник „випадок”. А от використання звукового відповідника більш доречно у офіційних протоколах.

Неприродно звучить з вуст простої, неосвіченої людини: „Так вони дивні і красиві, але з інтелектом не більше, ніж у дощового черв’яка” (з перекладу фантастичного роману про інопланетних істот). Правдоподібніше виглядав би психологічний портрет героя, якби він сказав: „... але мізків не більше, ніж...” [5, с. 43-44].

Кожне слово, вислів співвідноситься з певною комунікативною ситуацією і якщо ми хочемо зрозуміти, дане слово і те, як воно співвідноситься зі своїм значенням, треба обов’язково брати до уваги, що слова в реальному спілкуванні, включені до речень, текстів та ситуацій. При цьому семантика слів у тексті може значно відрізнятись від семантики ізольованих слів, так як тільки у тексті слово отримує своє основне значення та осмислення.

Таким чином, зосередження уваги на психолінгвістичних особливостях перекладу семантичних одиниць в залежності від ситуації є цілком закономірним.

Наведені приклади демонструють, що неврахування внутрішнього змісту, образу й думки, які містяться в слові, призводять до невідповідностей з точки зору психологічного сприйняття. Такі помилки є наслідком неухважного ставлення до семантичних одиниць, які мають важливе значення у відтворенні психологічного навантаження твору або думки.

Висновки. При перекладі семантичних одиниць ми повинні брати до уваги наступні моменти:

- літературно-лінгвістичну складову перекладу;
- психологічні особливості мислення рідною та іноземною мовами, особливості перекладу з точки зору мовної норми, ідіоматичних рис і культурних традицій;
- відношення мови до мислення: єдність і розбіжність; психолінгвістичні особливості передачі (декодування) інформації з однієї мови на іншу;

- соціальну функцію мови забезпечення комунікації;
- внутрішню та зовнішню форми слова;
- характеристики мови як динамічної системи, що перебуває в постійному розвитку;
- глибинну структуру, яка існує у семантичному коді змістової складової речення і безпосередньо не виражається у зовнішньому мовленні.

Таким чином, процес розуміння іншомовного тексту є складним процесом мислення, завдання якого полягає у розкритті істотних закономірностей, які складають смисл висловлювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник/ Кондаков Н.И. – М.: Наука.- 1976. – 720 с.
2. Клименко В.В. Дискурсивно-логічні регулятори психічного розвитку людини. Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р./ за ред. С.Д. Максименка: К. “Нора-принт”, 2005. – С. 131-144.
3. Смутьсон М.Л. Мова і мовлення в структурі інтелекту // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. - Психологічна герменевтика. За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: 2002. – Вип. 2.- с.14-23.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества/ Бахтин М.М.– М.: Искусство, 1979. – 424 с.
5. Галь Н.Я. Слово живое и мертвое: из опыта переводчика и редактора/ Галь Н.Я. – М.: Книга, 1987, 4-е изд., доп. – 272 с.
6. Крилова-Грек Ю.М. Психолінгвістичні особливості перекладу понять іншомовних текстів. Дис на зд. н. ступеню к. психол. н. — К., 2007.— 179 с.
7. Потебня А.А. Мысль и язык/ Потебня А.А. – К.: Синто, 1993. – 192 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии/ Рубинштейн С.Л. — СПб.: Питер, 2000.– 720 с.